

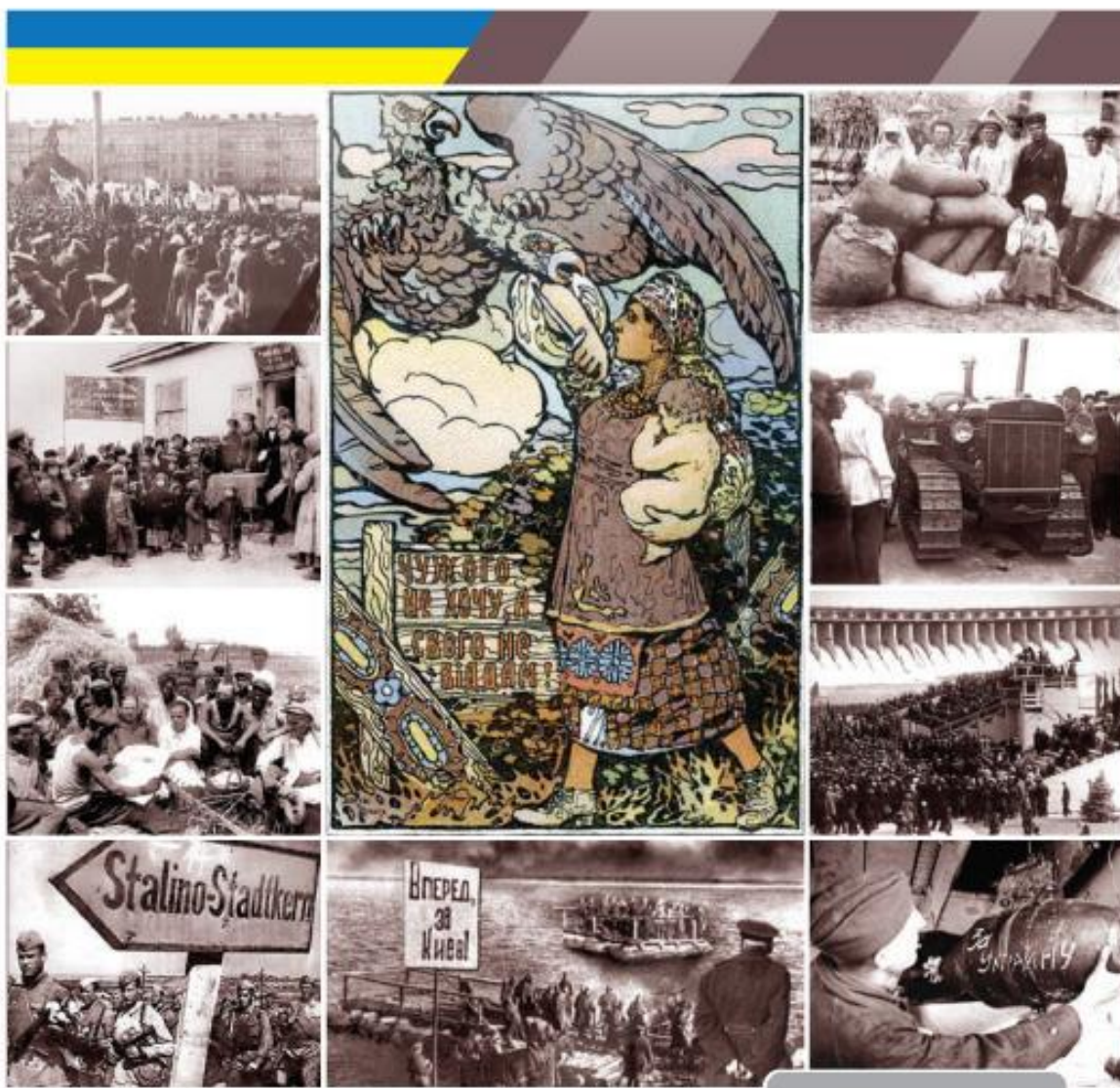
В. С. Власов, С. В. Кульчицький

Історія України

10

клас

профільний рівень

Видawnицтво
Літера

ШАНОВНІ УЧНІ ТА УЧЕНИЦІ 10-Х КЛАСІВ!

ПЕРЕД ВАМИ - МАТЕРІАЛИ ДО НАСТУПНИХ 28 та 29 УРОКІВ З ПРЕДМЕТУ «ІСТОРІЯ УКРАЇНИ». У ЦЬОМУ ФАЙЛІ ВИ ЗНАЙДЕТЕ МАТЕРІАЛ ПАРАГРАФУ ПІДРУЧНИКА, А ПІСЛЯ 29 УРОКУ ТЕМИ - ЗАВДАННЯ ДЛЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ ЗА НИМ (ЕЛЕКТРОННИЙ ВАРІАНТ) БАЖАНО, ЯКЩО ВИ ВИКОНАЄТЕ ЦЮ РОБОТУ ДО ДНЯ НАСТУПНОГО УРОКУ. З УСІМА ПИТАННЯМИ ЩОДО ОРГАНІЗАЦІЇ НАВЧАННЯ ПРОШУ ЗВЕРТАТИСЯ НА **ЧАТ У ХЬЮМА-ШКОЛІ**.

Історія України 10 клас

Розділ 3

Розгортання визвольних змагань

Розділ 3. РОЗГОРТАННЯ ВИЗВОЛЬНИХ ЗМАГАНЬ

23–24. Українська Держава гетьмана Павла Скоропадського	93
25–26. Директорія УНР: у вогні війни та політичного протистояння	104
27–28. Західноукраїнська Народна Республіка	113
29–30. 1919 рік: встановлення УСРР та окупація України білогвардійцями	122
31–32. Реставрація УСРР, Радянсько-польська війна, Розгром військ Петра Врангеля	131
33–34. Портрет Симона Петлюри на тлі епохи, <i>Практичне заняття № 5</i>	140
35–36. Культурно-освітнє життя	144

29–30 1919 рік: встановлення УСРР та окупація України білогвардійцями

З перших місяців 1919 р. в Україні утвердилася компартійна диктатура. Формально, за радянською Конституцією, Україна вважалася незалежною республікою. Однак фактично влада належала КП(б)У, яка була частиною РКП(б). Після утвердження диктатури Москва почала здійснювати в Україні комуністичну програму соціально-економічних перетворень. Однак її невідповідність інтересам селянства швидко призвела до **селянських повстань**, набагато масштабніших, ніж ті, що відбувалися проти німецько-австрійських окупантів роком раніше. Селянство України вже в березні – квітні 1919 р. почало виступати проти влади під гаслами «Геть комуну!», «За Радянську владу без комуністів!». Якщо у квітні селянських повстань було зареєстровано 93, то уже в липні – 207. Це змусило Леніна і Раковського зупинити соціально-економічні перетворення.

Антибільшовицькі виступи селянства істотно вплинули на стан переважно селянської за своїм складом Червоної армії, спричинивши в ній низку заколотів, а також загальне послаблення дисципліни й масове дезертирство. Такими сприятливими для себе обставинами скористався білогвардійський генерал **Антон Денікін** зі своєю Добровольчою армією та гаслами «єдиної й неподільної Росії».

1. Як формувався комуністичний режим в Україні.

У чому полягала суть соціально-економічних перетворень більшовиків

На початку лютого 1919 р. Тимчасовий робітничо-селянський уряд України встановив нову назву держави – **Українська Соціалістична Радянська Республіка (УСРР)** – та переїхав з Харкова до Києва. За аналогією з московським

виконавчим органом влади уряд назвали **Радою народних комісарів**, скорочено – **Раднарком**. Головою уряду став **Християн Раковський**, призначений ЦК РКП(б). У березні 1919 р. відбувся **Третій Всеукраїнський з'їзд рад**, який ухвалив першу Конституцію УСРР та обрав Центральний виконавчий комітет (ЦВК) України на чолі з **Григорієм Петровським**.

Радянська державність насаджувалася Московією, яка формувала склад Раднаркому УСРР і ЦК КП(б)У. Спочатку в населених пунктах створювали військово-революційні комітети – **ревкоми**. Вони здійснювали так зване **радянське будівництво**: добір потрібних кандидатів у депутати рад, проведення виборів, під час яких забезпечувалося проходження відібраних кандидатур, створення апарату виконавчих комітетів рад. Своїх противників більшовики оголошували контрреволюціонерами і розправлялися з ними за допомогою **ЧК – Надзвичайної комісії** (рос. – Чрезвычайная комиссия).

1 червня було опубліковано декрет ВЦВК, згідно з яким РСФРР й УСРР об'єднували:

1) військові організації і військове командування; 2) ради народного господарства (вищі органи керівництва промисловістю); 3) управління залізничним транспортом; 4) наркомати фінансів; 5) наркомати праці. Керівництво цими п'ятьма галузями зосереджувалося в московських колегіях.

ЦК РКП(б) дозволив залишити звання «нарком УСРР» за головами всіх об'єднаних відомств, крім військового. Але українські наркоми вважалися лише уповноваженими наркомів РСФРР. Скасування наркоматів зруйнувало б фасад тієї псевдодержави, яку більшовики будували в Україні.

14 червня 1919 р. ЦВК рад України схвалив декрет про утворення «**воєнно-політичного союзу**» і запропонував урядовим установам негайно втілити його в життя.

На території України було поширено політику **воєнного комунізму**, яка передбачала:

- » запровадження загальної трудової повинності;
- » мілітаризацію праці;
- » заборону приватної торгівлі;
- » продовольчу розверстку;
- » карткову систему постачання міського населення;
- » націоналізацію всіх підприємств.

Надзвичайно жорстоку політику радянська держава провадила щодо села. Заготівельники вимагали від селян здавати всю продукцію, що перевищувала норму, встановлену на особисті потреби. Завдання щодо збору «розкладали» по дворах, селах, волостях і повітах. Так з'явилася **продрозверстка**.

Декрет Раднаркому про хлібну й фуражну розверстку вийшов у січні 1919 р. Вона не була податком, оскільки її обсяг визначався потребами держави в про-

↑ Більшовицький плакат. Текст на плакаті: «Пролетарії всіх країн, з'єднайтеся. Бо се бій останній і рішучий. Ми його зачали, а ти доверши, Клас могутий».

Реквізиція (від лат. *requisito* – вимога) – примусове вилучення державою майна у приватного власника.

довольстві та здатністю Наркомпроду і його воєнізованих підрозділів (разом з добровільними продовольчими загонами робітників) вилучати продукцію в селян. Тож продрозверстка була **реквізицією**.

Продрозверстку здійснювали робітничі загони, для укомплектування яких з Москви й Петрограда відрядили в Україну тисячі робітників. Також цією

справою опікувалися комітети бідноти, військові підрозділи Наркомпроду УСРР. Щоб перешкодити селянам нелегально торгувати хлібом за конкурентними цінами, створювалися загороджувальні загони на залізницях і водних шляхах. Однак у 1919 р. із запланованих 140 млн пудів хліба з українського села вдалося вилучити лише 8 млн пудів.

Щоб полегшити вилучення зерна, селян треба було об'єднати у великі «соціалістичні» господарства – **комун**и та **радгоспи**. Йшлося про здійснення суцільної колективізації селянських господарств. У відповідь піднялася могутня хвиля селянського протесту.

Антибільшовицькі виступи селян виявилися особливо загрозливими через те, що вони розгорнулися передусім у збройних силах. Один із перших виступів проти уряду очолив отаман **Зелений (Д. Терпило)**. Його загони входили до Армії УНР, а потім у повному складі перейшли на бік Червоної армії. В. Антонову-Овсієнку довелося докласти великих зусиль, щоб придушити повстання.

Услід за Зеленим проти влади виступили численні селянські загони «батька» **Нестора Махна**. На з'їзді селянських депутатів Катеринославщини в Гуляй-полі, який відбувся у квітні 1919 р., було висловлено категоричну незгоду з антиселянськими рішеннями Третього Всеукраїнського з'їзду рад. Однак

← **Нестор Махно (1888–1934)**

Керівник найбільшого за масштабами селянсько-повстанського руху в Україні у 1918–1920 рр. Зумів зібрати величезну селянську армію (в окремі моменти – до 100 тис. осіб). Очолював боротьбу селян проти німецьких підрозділів та Гетьманату, згодом – проти Директорії УНР, денікінців, більшовиків (з останніми укладав тимчасові союзи). Після операції з розгрому П. Врангеля, у якій Махно виступав на боці Червоної армії, його військо було знищене радянською владою. Емігрував до Румунії (1921), потім – до Франції.

«...З великого числа всяких отаманів та ватажків, що боролися з окупантами, найбільше уславився очевидно найталановитіший з-поміж них – “батько” Махно, що по своїй вдачі нагадує одного з героїв Руїни XVII віку Сірка,

але й Махно, як і Сірко, людина без широких державотворчих планів, а тільки – дика, степова, руйнівна сила, що несвідомо, інстинктивно обороняє свій край від чужинців, а тому й не можна сподіватись, щоб він зміг вигнати москалів і збудувати Українську Державу...» (Є. Чикаленко).

Х. Раковський не наважився вжити каральних заходів проти «батька», який своїми силами тримав весь фронт проти денікінців між Маріуполем і Волновахою.

Наймасштабнішим був виступ отамана **Никифора Григор'єва**. У лютому 1919 р. він перейшов на бік більшовиків і спромігся блискавично витіснити війська Антанти з півдня України. Однак у травні він звернувся з маніфестом «До українського народу», в якому закликав боротися проти комун, «чрезвычайки» й комісарів. З великими труднощами Раковському вдалося розгромити григор'євців.

➔ УГА в боротьбі проти більшовиків. Бронепотяг «Вільна Україна» з курем бригади УСС. Київська губернія. Вересень 1919 р.

Проаналізуйте карту на с. 110

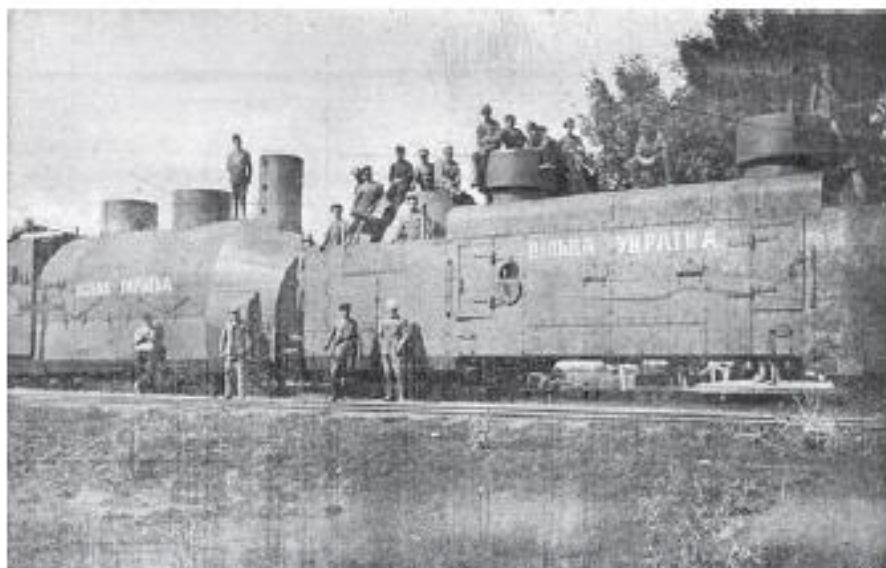
З'ясуйте, які те-

рени України перебували під контролем Добровольчої армії А. Денікіна:

1) на липень 1919 р.;

2) на середину жовтня;

3) на початок грудня після поразок від Червоної армії.

2. Як було встановлено денікінський режим в Україні.

Чому він зустрів рішучий спротив

З весни 1919 р. головним театром воєнних дій між радянськими й білогвардійськими військами став Донбас. **4 травня** А. Денікін захопив Луганськ, у червні – Харків і Катеринослав. Білогвардійці швидко окупували Лівобережну Україну, намагаючись блокувати наступ Армії УНР на Одесу та не допустити захоплення нею Києва, адже влітку об'єднана Армія УНР активізувала свої дії. Її частини тисли червоних із заходу на схід та північ.

Наприкінці серпня працівники радянських урядових установ змушені були терміново залишити Київ. **31 серпня** в столицю вступили українські війська. Саме в Києві зустрілися об'єднані сили українського війська й підрозділи Добровольчої армії під командуванням генерала М. Бредова. Вони взяли Печерськ і почали наступ на інші райони міста. Війська УНР не чинили опору, виконуючи наказ штабу Головного отамана про толерантне ставлення до «добровольців». Попри нечисленність білогвардійці діяли рішуче. Бредов домігся від командувача УГА генерала Кравса згоди на відступ з Києва аж до Василькова. С. Петлюра, який не брав участі в Київському поході, пізніше назвав його «київською катастрофою». Відступ армій УНР та УГА з Києва наклав негативний відбиток на всі подальші події визвольного руху в Україні: 1) розв'язав руки Денікіну, який до осені 1919 р. захопив майже всю Україну; 2) посіяв

← Парад з нагоди звільнення Харкова від більшовиків. У центрі – А. Денікін. 5 липня 1919 р.

зневіру в українське військо, його керівництво і в перемогу повстанського руху в Україні загалом; 3) призвів до остаточного розколу в самій Директорії.

На захопленій території України було створено три області:

Харківську, Київську та Новоросійську (з центром в Одесі). Їх очолили генерал-губернатори з необмеженими повноваженнями.

Денікін почав відновлювати поміщицьке землеволодіння. Селян змушували вносити на потреби денікінської армії разовий податок у розмірі 5 пудів зерна з кожної десятини землі. 8-годинний робочий день у промисловості теоретично визнавався, але його запровадження відкладалося до мирного часу. Було відновлено царське законодавство щодо загальноосвітньої школи, яке фактично забороняло викладання українською мовою. Почастішали спалахи антисемітизму, що виявлялися в єврейських погромах.

Проти денікінського окупаційного режиму виступили різні політичні сили.

Схарактеризуйте білогвардійський режим за схемою, вписуючи потрібне після рядка з назвою «Денікінський режим»: 1) доберіть 3 прикметники, які характеризують цей режим; 2) доберіть 3 характерні дієслова; 3) сформулюйте твердження, яке влучно його характеризує; 4) доберіть іменники-синоніми до назви.

Роздивіться плакати. Яким політичним силам вони «належать»? Яким символічним змістом сповнене кожне зображення? Яке ставлення до подій та явищ тогочасної доби прагнули сформувати в глядачів автори?

На основі джерел та опрацьованого раніше матеріалу сформулюйте одним реченням стратегічне завдання кожної із зацікавлених сторін, учасниць воєнних дій в Україні в період 1917–1919 рр., та схарактеризуйте 3–5 реченнями тактичні заходи, до яких вони вдавалися для реалізації своїх намірів. Зробіть висновок про причини невдачі або успіху.

1 Учасник подій 1919 р. Олександр Доценко у своєму «Літописі української революції» свідчить: «Денікін... розпочав наступ з південних степів. Селянство охоче допомагало денікінському війську, і великий простір Лівобережжя аж по самий Кременчук і Єлисавет – Харків був звільнений від більшовиків майже за 10 днів. Таким чином для Добровольчої армії відкривався вільний шлях на Москву, бо під натиском української армії на Правобережній Україні більшовики кинули туди майже всі резерви з Лівобережжя та з центру Росії. Якби Денікін пішов відбудовувати демократичну етнографічну Росію, він знайшов би співчуття українського народу і за допомоги України збіжжям легко відродив би тоді економічний добробут Московщини. Українське командування, не знаючи, які має цілі Денікін, запропонувало йому порозумітися щодо спільних військових акцій проти більшовиків. Та не тим шляхом, який мусив підказувати його здоровий розум, Денікін пішов.

Заручившись матеріальною допомогою держав Антанти, цей царський генерал своєю реакційною політикою відвернув від себе селянські маси, кінець кінцем, не зважаючи на те, що для повалення більшовизму як у Росії, так і на Україні були сприятливі умови, лише зміцнив позиції більшовиків і тим самим на довгий час відтягнув справу їх повалення. Замість того, щоб піти назустріч українському командуванню, Денікін ганебно напав 31 серпня 1919 р. на військо УНР, коли воно здобуло Київ».

2 Сам Денікін у «Нарисах російської смуті» розповів про свої плани таке: «...Іти разом з Петлюрою, котрий намагався відокремити Україну й Новоросію від Росії, означало б порвати з ідеєю єдиної, неділимої Росії, що глибоко вкорінилася у свідомість вождів та армії, і тим викликати в її лавах небезпечне сум'яття. Тому я вирішив питання негативно. Представників Антанти заздалегідь, ще 16 серпня, повідомили про неможливість будь-якої співпраці з Петлюрою. Врешті англійське й французьке командування погодилися з цією позицією. Добровольчим військам я дав вказівки: самостійної України не визнаю. Петлюрівці можуть бути або нейтральними, тоді вони повинні негайно скласти зброю і розійтися по домівках, або приєднатися до нас, визнавши наші гасла. Якщо петлюрівці не виконають цих умов, їх слід уважати такими самими ворогами, як і більшовиків. Разом з тим я вказував на необхідність приязного ставлення до галичан, аби звільнити їх з-під впливу Петлюри. А якщо цього не вдасться досягти, то вважати їх ворожою стороною».

3. Що таке білий та червоний терор

На основі джерел поясніть суть політики, що її визначають як терор. Витлумачте поняття «білий» та «червоний» терор. Порівняйте масштаби білого та червоного терору.

3 Сучасник подій та дослідник терору Сергій Мельгунов у праці «Червоний терор в Росії 1918–1923» (Берлін, 1924) ділився міркуваннями: «...Дані історії нам промовляють, що "білий" терор завжди був жахливіший "червоного", інакше кажучи, реставрація несла із собою більше людських жертв, ніж революція. Якщо визнавати більшовиків продовжувачами революційної традиції, то доведеться визнати й зміни цієї традиційної історичної схеми. Не можна пролити більше людської крові, ніж це зробили більшовики; не можна собі уявити більш цинічної форми, ніж та, у яку вбраний більшовицький терор. Це система, що знайшла своїх ідеологів; це система планомірного здійснення в життя гвалту, це такий відкритий апофеоз убивства як знаряддя влади, до якого не доходила ще ніколи жодна влада в світі.

"Білий" терор – явище іншого порядку, це насамперед ексцеси на ґрунті безкарності влади й помсти. Де і коли в актах урядової політики й навіть у публіцистиці цього табору ви

знайдете теоретичні обґрунтування терору як системи влади? Де і коли звучали голоси із закликом до систематичних офіційних убивств? Де й коли це було в урядах генерала Денікіна, адмірала Колчака або барона Врангеля? Моральний жах терору, його руйнівний вплив на людську психіку врешті не в окремих убивствах і навіть не в кількості їх, а саме в системі... У своїх свідченнях перед "судом" адмірал Колчак зазначав, що він був безсильним у боротьбі з явищем, що отримало назву "отаманщини". Ні, слабкість влади, ексцеси, навіть класова помста й... апофеоз терору – явища різних порядків».

ДОКУМЕНТ
4

Учасник подій 1919 р. Олександр Доценко у «Літописі Української революції» так розповідає про денікінський режим: «...На Україні терор не зменшувався: двоглавий російський орел знову пишався там, де ще не так давно були українські відзнаки, чорносотенство знову було на чолі влади, появились старі постаті, знані... як люті україножери. Знову лютував на Харківщині колишній гетьманський староста Залеський, але вже в ролі губернатора. Всюди відновлено старий царський адміністративний апарат губернаторів, справників та урядників.

У Києві чорносотенники зруйнували пам'ятник Шевченкові, а на пам'ятнику Богдану Хмельницькому до приїзду Денікіна відновлено напис "Богдану Хмельницькому – единая неделимая Россия", – причім губернатор Май-Маєвський на одному з бенкетів зазначив: "Пусть ни одна кощунствующая рука не осквернит этой надписи". В тижневий строк комендант Києва наказав зняти всі вивіски на "малороссийском языке" і замінити вивісками на "русском языке". Навіть вивіска на Софійському соборі, дозволена більшовиками "Український Софійський Собор", також була знята.

У Києві запанував страшенний терор, якого українці не знали навіть за більшовиків. Добровольці розшукували українських діячів, членів Центральної Ради, і взагалі осіб, які брали участь у повстанні проти гетьмана, і арештовували їх. Робітничі професійні спілки закривалися, а їхніх фундаторів та членів кидали до тюрем, а потім розстрілювали. Також розстрілювалися й провідники національних повстань».

4. Які події осені та зими 1919 р. визначали політичне становище в Україні

20 вересня денікінці розгорнули наступ проти Армії УНР. 24 вересня Директорія оголосила війну Добровольчій армії. У вересні – жовтні 1919 р. тривали бої УНР проти білогвардійців на Правобережжі. Українські війська були виснажені війсьними діями проти Червоної армії. Їм бракувало зброї, боєприпасів, одягу. У листопаді командування УГА уклало союз із генералом Денікіним. Однак через епідемію участь Галицької армії в бойових діях стала неможливою.

На початку листопада 1919 р. Червона армія захопила Чернігів. У середині листопада завдяки значній перевазі в живій силі вона завдала денікінцям поразки й почала відтискати їх у південному напрямку. 11 грудня були захоплені Харків і Полтава, 16 грудня – Київ.

Найважливішу роль у розгромі денікінського тилу відіграли загони **Нестора Махна**. Ще на початку 1919 р. вони приєдналися до Червоної армії. Сам Махно став червоним комбригом, але влітку 1919 р. був звинувачений Л. Троцьким у дезорганізації фронту, партизанщині, заколоті проти радянської влади. Обурений діями вищого командування Червоної армії, яке оголосило його поза зако-

ном, Махно склав свої повноваження, втім, не залишив фронту. З невеликим загonom він продовжував боротьбу проти денікінців у районі Олександрівська та Нікополя. У липні, перейшовши на правий берег Дніпра, махновці об'єдналися із загонами григор'євців. Отамана Григор'єва було вбито. За допомогою агітації Махно залучив на свій бік велику кількість бійців з червоноармійських частин, що відступали. Кількість повстанців зростає настільки, що в серпні 1919 р. Махно видав наказ про реорганізацію своїх загонів на армію, яка отримала назву **Революційно-повстанська армія України (махновців)**. Уже в серпні – вересні денікінці відчули на собі її силу. Перемога відкривала повстанцям шлях до рідних місць, і вони ним, не гаючи, скористалися. Катеринославщина була оголошена базою махновської армії.

Після переходу УГА на бік Денікіна ситуація УНР так різко погіршилася, що отримала дещо пізніше назву «**листопадава катастрофа**». В Армії УНР залишилося не більш ніж 8–10 тисяч бійців, які були на початку листопада розкидані по фронту між Вапняркою та Жмеринкою. 16 листопада уряд та Армія УНР залишили Кам'янець-Подільськ, до якого увійшли польські військові підрозділи. На початку грудня уряд опинився в Чорторії біля Любара (Волинь).

Отже, кінець 1919 р. був часом політичної невизначеності в Україні. Денікінська влада занепадала, більшовицька лише формувалася. Державні органи УНР розпалися на кілька частин. Члени Директорії А. Макаренко та Ф. Швець були відряджені до Європи. Голова Директорії С. Петлюра виїхав до Варшави, де перебувала частина уряду та українська дипломатична місія на чолі з А. Лівицьким, який вів переговори з поляками. Прем'єр-міністр І. Мазепа з іншою частиною уряду залишилися на території України. Порятунком із «**трикутника смерті**» для армії знайшли в партизанському поході у тилах білих і червоних. Перед від'їздом за кордон С. Петлюра призначив командувачем Армії УНР генерала **Михайла Омеляновича-Павленка**. На чолі з ним 6 грудня 1919 р. армія вирушила в п'ятимісячний похід, який дістав назву **Першого зимового**. Майже 10 тис. бійців Армії УНР, долаючи спротив білих військ, прорвали фронт і вирушили до столиці. Білогвардійці, які потерпали від тифу й виснажилися в боях із червоними, не чинили спротиву. З лютого 1920 р. почалися бої з червоноармійцями, які на той час уже витіснили білогвардійців. Похід Армії УНР, хоч і не мав практичних наслідків, проте сприяв продовженню національно-визвольної боротьби, підтримував віру українців у перемогу.

↑ Прапор махновців

↓ Голова Директорії УНР С. Петлюра (у центрі) серед політичних і військових діячів УНР. Праворуч від нього – М. Омелянович-Павленко

1. Установіть хронологічну послідовність подій: **»** Початок Першого зимового походу Армії УНР **»** Ухвалення першої Конституції УСРР **»** «Київська катастрофа».
2. Якою була межа максимального просування денікінського фронту (на середину жовтня)? Яка територія була зайнята військами УНР та УГА внаслідок наступу в липні – серпні 1919 р.?
3. Складіть речення, використавши поняття, терміни, назви: УСРР, Раднарком, ревком, ЧК, воєнний комунізм, воєнно-політичний союз, продрозверстка, червоний терор, білий терор, «листопадова катастрофа», «трикутник смерті».
4. Схарактеризуйте одним реченням історичних діячів залежно від їхньої ролі в подіях Української революції в серпні – грудні 1919 р.: С. Петлюра, М. Омелянович-Павленко, Х. Раковський, А. Денікін, Н. Григор'єв, Н. Махно, Зелений (Д. Терпило).
5. Підтвердіть фактами або спростуйте слушність наведеного твердження.

«По суті, капітуляцією перед білогвардійцями завершився похід українських армій на Київ. Загалом, факт здачі Києва виходив далеко за межі окремої невдалої військової операції; він вніс новий неспокій у становище українського громадянства, деморалізуюче вплинув на війська. В основі його лежали не помилкові дії генерала Кравса, а знову ж таки різні підходи у ставленні до армії генерала Денікіна» (український науковець В. Верстюк).

6. Прокоментуйте події (або явища), про які йдеться у фрагментах джерел.

Зі статті голови ВУЧК М. Лациса: «У зв'язку з авантюрою отамана Григор'єва Рада оборони оголосила червоний терор стосовно лівих соціалістів-революціонерів-активістів і "незалежників"-активістів... Хто не з нами, той проти нас... Ми вдаримо по ворогу... ми повинні розстрілювати на місці кожного, хто взяв або збирається взяти проти нас зброю. Нам це диктує здоровий глузд, наш інстинкт самозбереження. Червоний терор необхідний. Це змушена дія до самозахисту».

Ультиматум голові так званого Українського робітничо-селянського уряду Раковському, висунутий отаманом Головного штабу повстанських військ України Ю. Мазуренком 28 червня 1919 р.: «Від імені повсталого українського працюючого народу заявляю вам, що робітники і селяни України повстали проти вас як влади завойовників, котра, прикрившись святими для нас гаслами: 1) влади Рад робітників і селян; 2) самовизначення народів, аж до відокремлення; 3) боротьби проти імперіалістів-завойовників і гнобителів трудящих мас – псує не тільки всі святі гасла і руйнує дійсну владу робітників і незаможних селян сусідньої держави, а ще й використовує їх з метою, далекою від усякого соціалістичного устрою.

1. Ви іменуєте себе "урядом робітничим", а водночас вивозите з України сировину, матеріали, вугілля й навіть машини і тим самим припиняєте роботу на заводах і фабриках, викидаючи на вулицю голодних робітників.

2. Ви іменуєте себе "селянським урядом", а водночас анархічним вивозом руйнуєте селянські господарства, а ваші так звані "красноармейці" палять хати, грабують села, гвалтують жінок, убивають стариків і дітей. Ви насильно відбираєте хліб і вивозите із України.

3. Ви іменуєте себе "радянським урядом", а замість цього ввели "комісародержавіє" і "чрезвичайки", котрі нічим не відрізняються від царських губернаторів, жандармів і охранок».